

En pedagogisk idé som kompass i
den fysiska lärmiljön

Vaxholms stads förskolor

**VAXHOLMS
STAD**

**En pedagogisk idé som kompass i den fysiska lärmiljön
Vaxholms stads förskolor 2017:1**

Vaxholms stad
Utbildningsförvaltningen
Vaxholm, mars 2017

Författare och projektledare: Katinka Leo
Projektgrupp: Barbro Nyström, Katarina Wedin & Lill-Britt Mohall
Grafisk form & foto: Katinka Leo
Ansvarig utgivare: Vaxholms stad, Utbildningsförvaltningen

Fri kopieringsrätt i ickekommersiellt syfte för kompetensutveckling under förutsättning att författarens namn, Vaxholms stad och skriftens titel anges, samt källa. I övrigt gäller copyright för författarens samt Vaxholms stad gemensamt.

EN PEDAGOGISK IDÉ SOM KOMPASS I DEN FYSISKA LÄRMILJÖN

*”Förskolan är den enda arenan i samhället som är barnens egna.
Som pedagog behöver man därför ta ställning för barns inflytande i verksamheten varje dag.”¹*

¹ Lundström, Martina (2016) *Det synliga barnet*

Innehåll

Syfte och bakgrund	3
En lärande organisation – en delaktighets- och lärandekultur	3
Ledorden & vår lärande organisation:	4
Våra nyckelord	5
Våra pedagogiska ställningstaganden	5
Barnsyn & människosyn	5
Syn på kunskap & lärande	6
Syn på förskolans plats i samhället	7
Synen på pedagogen	7
Om den pedagogiska idén	8
Den pedagogiska idéns fem huvudfunktioner	9
Om lärmiljö	9
Likvärdig lärmiljö	10
Den fysiska lärmiljön	11
Nyckelord – Tillgänglighet	13
Vad menas med en tillgänglig lärmiljö?	13
Tillgänglighet i Vaxholms stads förskolors lärmiljöer	14
Nyckelord – Estetik	15
Estetik i den fysiska lärmiljön	15
Estetik i den visuella fysiska miljön	15
En flerdimensionell estetisk-språklig lärmiljö	17
Estetiska lärprocesser	17
Utformning av en flerdimensionell estetisk-språklig lärmiljö	18
Estetik i Vaxholms stads förskolors lärmiljöer	18
Nyckelord – Mötesplatser	19
Att stödja den sociala miljön i den fysiska lärmiljön	19
Mötesplatser i Vaxholms stads förskolors lärmiljöer	20
Nyckelord - Utforskande	21
Utforskande i Vaxholms stads förskolors lärmiljöer	21

Syfte och bakgrund

Hur miljön är utformad har betydelse för vilken kunskapsutveckling som är möjlig för barnen i förskolan. Det gäller generellt för alla barn, men kan vara särskilt viktigt för barn med funktionsnedsättningar.²

2013 inleddes ett förändringsarbete med fokus på likvärdighet för Vaxholms stads förskolor för att uppnå kraven på en god lärmiljö och en likvärdig utbildning för alla barn. Formulerandet av en pedagogisk idé som ett lokalt styrdokument som omfattar samtliga förskolor i egen regi är ett viktigt led i detta likvärdighetsarbete samt i arbetet med kvalitetssäkring av de fysiska lärmiljöerna. De fysiska lärmiljöerna är en utav de viktigaste kvalitetsaspekterna i förskolans arbete.

Den pedagogiska idéns funktion är främst att utgöra en gemensam tolkningsgrund av uppdraget med att iscensätta fysiska lärmiljöer.

Som komplement till kvalitetssäkringsarbetet med den pedagogiska idén har en bedömningsmatris tagits fram parallellt. Denna genomförs årligen.

En lärande organisation – en delaktighets- och lärandekultur

Den pedagogiska idén har tagits fram mellan 2013-2016 tillsammans med all personal i Vaxholms stads förskolor och förädlats inom förskollärarnätverket där den även har sin hemvist. Det innebär *att en förändring av den pedagogiska idén måste processas i de olika nätverken samt beslutas inom förskollärarnätverk och förskolechefsnätverk.*

Tillsammans genom hela styrkedjan har vi tagit ställning för en delaktighetskultur i utvecklingsarbete. Vi tror att framgångsrik utveckling sker när alla i organisationen upplever delaktighet och är involverade i arbetet på olika sätt. Vi tar lärande på stort allvar och har designat en utvecklingsorganisation utifrån vetenskapliga teorier.³ Vi tror på att skapa,

² Skolverkets allmänna råd med kommentarer. *Måluppfyllelse i förskolan.* (2017) Sid. 17.

³ Vi hämtar vår inspiration och kunskap från:

Timpeley Helen. *Det professionella lärandets inneboende kraft.* Studentlitteratur (2013)

Scherp Hans-Åke (2015) *Lärandebaserad skolutveckling.* Studentlitteratur. lärande organisation.

Thelin Katina (2013) *Mellan varumärke och gemensamt raster - Skilda sätt att se verksamhetsidéer för pedagogisk verksamhet.* Karlstads universitet.

Eidevall Christian (2013) *Systematiska analyser för utvärdering och utveckling i förskolan: hallå, hur gör man?* Kvalitetsinstitutet SIQ – Om processororienterat kvalitetsarbete.

upprätthålla och utveckla en lärande organisation för alla som finns i den är avgörande för ett reellt kvalitetsarbete.

Vi finns i en lärande organisation där vårt uppdrag är att utveckla barns lärande men också där vi lär *av* varandra och *med* varandra för att utveckla verksamheten. Vi lär *i* och *om* den vardagliga verksamheten på alla nivåer från individ- och gruppnivå till organisationsnivå. En lärande organisation förutsätter att de som ska genomföra förändringen ska vara medskapande i planering och i beslut om förändringar. Varje enskild verksamhet tar ansvar över den egna utvecklingsprocessen och tar också ansvar över att be om hjälp när det behövs. Vi tar gemensamt ansvar över att samla på oss kunskaper och erfarenheter som kan bidra till och förstärka vårt gemensamma utvecklingsarbete. Vi tror också att en god verksamhetsutveckling kräver kollektivt reflektionsutrymme och forum för kritisk granskning. Därför arbetar vi med nätverk där vi undersöker vårt uppdrag och våra handlingar samt fördjupar våra kunskaper. Vi sätter vårt handlande och våra ställningstaganden i relation till vetenskapligt baserade lärdomar för att utmanas och lära.

Ledorden & vår lärande organisation:

Vaxholms stads skol- och förskolegemensamma ledord anger utgångspunkten för vårt utvecklingsarbete:

”Tillsammans i en lärmiljö som utmärks av engagemang, variation och kreativitet.”

Tillsammans: Tillsammans bygger vi en delaktighetskultur i hela styrkedjan där det kollegiala lärandet är motorn. Vi arbetar med transparens i olika forum. Vi nätverkar och delar med oss av våra lärdomar och goda exempel både inom och utanför organisationen.

Engagemang & kreativitet: Förändringsarbetet kräver ett gemensamt engagemang i hela styrkedjan men också att vi bejakar utveckling och att vi är modiga, nyfikna och tänker utanför boxen.

Variation: Vi arbetat utifrån gemensamma ställningstaganden men har stor frihet till variation i genomförandet.

Fullständig referenslista finns i rapporten ”Tillsammans i Vaxholms stads förskolor. Utvecklingsarbete 2013-2019”

Våra nyckelord

Vaxholms stads förskolors pedagogiska idé bygger på våra ovanstående gemensamma ledord samt våra fyra nyckelord för *planering, utformning* och *iscensättande* av den fysiska lärmiljön;

”Tillgänglighet, estetik, mötesplatser och utforskande”

Våra pedagogiska ställningstaganden

Den pedagogiska idén är en uppsättning gemensamma idéer och ställningstaganden som härstammar ur vårt sätt att förstå barnet och människan, lärandet och förskolans plats i samhället. Här följer en beskrivning av våra pedagogiska ställningstaganden som barnsyn & människosyn, syn på kunskap & lärande samt syn på förskolans plats i samhället och synen på pedagogen:

Barnsyn & människosyn

Vi tänker att alla vuxna och barn är världsmedborgare och att vi alla är unika i vår olikhet. Barn har liksom vuxna olika förmågor och svårigheter, olika intressen, förutsättningar, erfarenheter och bakgrund. Barn har liksom vuxna olika personligheter som tillför olika konsekvenser in i grupper och sammanhang med andra. Vi tänker att barn föds med en nyfikenhet på att upptäcka världen och livet. Barn använder sina sinnen som kompass i sitt undersökande av sin omvärld, de är kompetenta och deras nyfikenhet och intressen är så viktiga att det ska ligga till grund för innehållet och formerna för den utbildning och den undervisning som sker i förskolan.

Den största skillnaden mellan barn och vuxna i förskolan är att vuxna har lagstadgade skyldigheter gentemot barn. Barn i förskolan har enbart rättigheter.

En skillnad mellan föräldrars och pedagogers skyldigheter gentemot barn är att pedagogers skyldigheter är mer reglerade i skollag än föräldrars. Den största skillnaden är det professionella uppdraget. En förälder förväntas ha en privat och personlig relation till sitt barn. En pedagog ska ha en personlig och professionell relation.

Det kan t.ex. innebära att föräldrar får agera med känslor, privata åsikter och personligt tyckande i relationen till sitt barn, inom ramen för olika lagar.

En pedagog ska dock ha en *professionell* relation till barn utifrån och med hjälp av sin personlighet, samt agera professionellt utifrån de värden och ramar som finns inom uppdraget, skollagen och barnkonventionen. Beslut rörande barn ska fattas utifrån barnets bästa, vilket regleras i barnkonventionen.

Syn på kunskap & lärande

Vår syn på lärande kan härledas till postkonstruktivistisk lärandeteori som innebär att kunskapsskapandet sker:

- i språket och
- i mötet mellan människor samt
- i mötet mellan människa och ting som t.ex. olika pedagogiska material, rum, bilder och texter.

I boken Uppföljning, utvärdering och utveckling i förskolan⁴ står det:

En utgångspunkt för postkonstruktivistisk teori är att tingen ses som aktiva i sig själva, som något som får saker att ske även utan människors inblandning. Material och miljöer ses som agentiska, det vill säga att de är aktiva igångsättare som får saker att hända i verksamheten.

Vi tror att lärande sker i samspel mellan barnen och mellan barn och vuxna och att lärandet också är beroende av en rik fysisk lärmiljö och en tillåtande lärande atmosfär där barn får lära i sin egen takt. Vi tänker att allt vi möter påverkar oss, att lärande måste vara lustfyllt och att lärande om omvärlden och dess villkor sker hela tiden för ett litet barn. Därför är det viktigt att vara uppmärksam på att bygga goda sammanhang för att skapa positiva lärdomar av till exempel socialt samspel. Barn ha rätt att utveckla sin kompetens i lek och att bli medvetna om styrkor i sitt eget och andras lärande. Utgångspunkten för lärandeuppdraget ska vara att barn VILL lära sig.

Vi vet att förskollärarens roll är att undervisa, genom att *under visa/visa under/ha saker under visning* utifrån barns egna villkor. Undervisning sker medvetet samt både planerat och oplanerat/spontant.

Vi bör vara ödmjuka och uppmärksamma på att det vi vet kanske inte stämmer i morgon, vi behöver också vara nyfikna på samt ha respekt för barns egna teorier och hypoteser.

⁴ Skolverket (2012) *Uppföljning, utvärdering och utveckling*. (S.26)

Syn på förskolans plats i samhället

Förskolan är den enda arenan i samhället som är barnens egen. Som pedagog behöver man därför ta ställning för barns inflytande i verksamheten varje dag. Förskolan är ingången till skolsystemet och utgör grunden i det livslånga lärandet och ska vara en mötesplats för lärande och lek. Förskolan är en plats där undervisning och lek sker och en plats för barn att lära av och med varandra. Vi vill ge barn rika erfarenheter och meningsfulla sammanhang. Vi vill att förskolan ska vara en tillåtande plats med ett varierat utbud av möten med andra, sinnlighet, pedagogiskt material och aktiviteter. Förskolan ska vara en utforskandebaserad och tillåtande plats. En fantastisk plats.

Synen på pedagogen

Personal som arbetar i barngrupp i Vaxholms stad benämns pedagog. Pedagoger är ledare för barn. Förskollärare har en examen på högskolenivå och benämns både förskollärare och pedagog. Förskollärare har rollen som ledare för både processer, vuxna och barn i arbetslag.

Alla pedagoger SKA känna till, arbeta och fatta beslut utifrån de olika styrdokumenterna som reglerar förskolans verksamhet. De viktigaste styrdokumenterna är skollagen, läroplanen och barnkonventionen. Som pedagog ingår det att synliggöra och ifrågasätta sina egna erfarenheter, tankar, åsikter och handlingar. Allt som görs i förskolan ska ske utifrån det uppdrag pedagoger har i de olika styrdokumenterna. Som pedagog drar man på sig en slags "professionell overall" när man börjar sin arbetsdag. Förskolans uppdrag ställer höga krav på pedagoger som goda ledare för barn. Barn behöver och har i förskolan rätt till goda ledare och förebilder. Pedagogrollen är komplex och många gånger utmanande. Det är därför viktigt att skapa ett reflekterande förhållningssätt både i arbetslaget och i resten av organisationen.

En pedagog i förskolan ska vara nyfiken, engagerad, medforskande och empatisk. En pedagog ska också vara närvarande och härvarande. Eftersom vi tänker att barn *blir*⁵ i olika sammanhang så krävs det flexibilitet och känslspröt för barns olika behov av bemötande, närhet och aktiviteter för att skapa en bra verksamhet. En pedagog behöver vara uppmärksam på hur det egna kroppsspråket, de egna blickarna, det egna röstläget och hur den egna beröringen påverkar olika individer och grupper. Det är aspekter som utgör en avgörande del av den sociala och pedagogiska miljön för barn. Pedagogerna ska fokusera på barns förmågor och starka sidor i stället för deras brister och arbeta medvetet för att få alla barn att känna sig värdefulla och delaktiga i gruppen. Det är varje pedagogs ansvar att vara medupptäckare och ge barn möjlighet att utforska och undersöka med alla sina sinnen men också utmana barnen med hjälp av att t.ex. tillföra material och frågeställningar. Alla

⁵ Se postkonstruktionistisk lärandeteori sid 6

pedagoger har också ett gemensamt ansvar för att dokumentationen sker i enlighet med läroplanen.

Om den pedagogiska idén

”Att ha ett syfte, ett mål som ger en känsla av riktning i livet, fyller alla våra enskilda handlingar med mening. I stället för att uppleva livet som en samling osammanhängande fragment börjar vi uppleva det som ett opus, ett verk, något som vi ständigt arbetar på i en viss riktning med en viss mening – vårt mästerverk. Det övergripande syftet kan sammanbringa alla enskilda sysslor och handlingar i en helhet, precis som det övergripande temat i en symfoni samlar de enskilda tonerna under sig. I sig själv är en ton inte mycket, men den blir betydelsefull – och vacker – när den ingår i ett gemensamt tema, ett gemensamt syfte”.⁶

Detta material är en sammansättning av delar av SPSM's (Specialpedagogiska skolmyndighetens) värderingsverktyg för tillgänglighet⁷ och översättningen av våra nyckelord för fysisk lärmiljö; *tillgänglighet, estetik, mötesplatser och utforskande*.

Vi har hämtat inspiration och vägledning i vår konstruktion av den pedagogiska idén utifrån Katina Thelins avhandling⁸ om verksamhetsidéer samt från Hans-Åke Scherps teori om en pedagogisk helhetsidé⁹ som utgångspunkt för skolutveckling.

Den pedagogiska idén har en styrande funktion och ska vara vägledande för att leva upp till kravet på likvärdig utbildning, att ge alla barn samma förutsättningar till utbildning i förskolorna i Vaxholms stad. Det betyder inte att vi söker en likriktning. Inom de ramar, för vilka den pedagogiska idén tecknar gränserna, finns utrymme för variation och därigenom för utveckling. Syftet med en pedagogisk idé är inte heller att fastställa en fast idé eller att bygga upp rigida föreskrifter. Den pedagogiska idén ska vara meningsskapande för verksamheterna och definiera VAD och VARFÖR samt lämna HUR till egen tolkning. Vaxholms stads förskollärare delar det gemensamma ansvaret att planera, utforma och iscensätta de fysiska lärmiljöerna utifrån den pedagogiska idén. I detta ansvar ingår även att

⁶ Ben-Shahar, (2008), *Lyckligare* (Sid 61) Översättning Erik Nisser.

Originaltitel: *Happier – Can you learn to be happy?* Harvard University

⁷ *Värderingsverktyg för tillgänglig utbildning* (2015 rev. 2016). Specialpedagogiska skolmyndigheten

⁸ Thelin Katina (2013) *Mellan varumärke och gemensamt raster - Skilda sätt att se verksamhetsidéer för pedagogisk verksamhet*. Karlstads universitet.

⁹ Scherp Hans-Åke (2015) *Lärandebaserad skolutveckling*. Studentlitteratur.

låta den pedagogiska idén vara föremål för gemensamt undersökande och i ständig utveckling.

Den pedagogiska idéns fem huvudfunktioner

Vi tänker att en pedagogisk idé kan fungera som kollektiv kompass och som motpol till personligt tyckande och stagnation = *Deprivatize*. Syftet är att göra verksamheten och dess innehåll till en gemensam angelägenhet, att skapa en gemensam identitet i organisationen, den fysiska lärmiljön och i den lärande atmosfären, i förhållningssätt och i dokumentation

Här följer de fem huvudfunktioner den pedagogiska idén har i Vaxholms stad:

- stärka det professionella uppdraget
- enande och identitetsskapande i synen på organisation, fysisk lärmiljö, pedagogisk miljö, förhållningssätt och dokumentation
- gemensam tolkningsgrund för uppdraget
- kvalitetssäkrande
- marknadsföringsmetod

Om lärmiljö

*”Utbildningen inom skolväsendet ska vara likvärdig inom varje skolform
...oavsett var i landet den anordnas”¹⁰*

Utbildning definieras som ”den verksamhet inom vilken undervisning sker utifrån bestämda mål”.¹¹ En avgörande del av utbildningen sker därmed i lärmiljön.

Alla barn har rätt till en likvärdig verksamhet av hög kvalitet. Vår ambition med en gemensam pedagogisk idé är att kvalitetssäkra och höja den gemensamma kvalitetsnivån i våra förskolor. Varje barn ska ha rätt till en RIK lärmiljö oavsett förskola i Vaxholms stad.

Hur utformas undervisning och lärmiljö utifrån alla barns förutsättningar och deras rätt till en likvärdig utbildning? Utgångspunkten är att det finns flera komplexa aspekter som påverkar varandra i lärmiljön. Lärmiljö kan delas upp i tre delar:

¹⁰ Skollagen: Kap 1, 9 §.

¹¹ Skollagen 1 kap. 3 §.

EN PEDAGOGISK IDÉ SOM KOMPASS I DEN FYSISKA LÄRMILJÖN

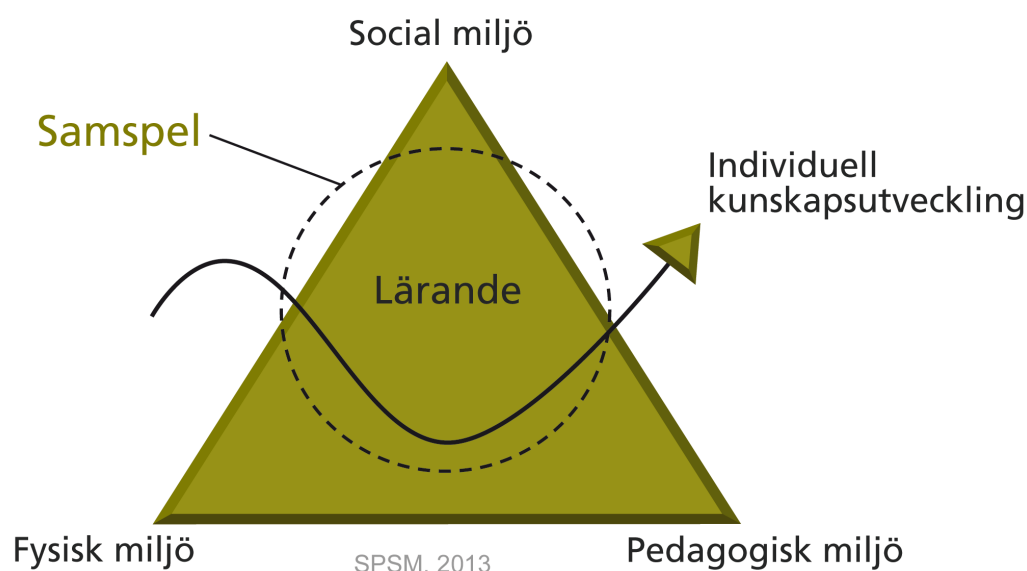
- **social miljö:** fungerande social samvaro i lärmiljön: Vilka strategier finns och vilket stöd ges för att möjliggöra delaktighet och gemenskap mellan barn och vuxna utifrån allas lika värde?
- **pedagogisk miljö:** olika former och strategier i undervisningen för att stödja lärandet: Hur ska undervisningen utformas så att alla barn kan tillgodogöra sig den?
- **fysisk miljö:** att skapa rum för lärandet. Hur ska förskolans fysiska miljö vara utformad och användas för att ge det stöd som alla barn behöver?

Dessa områden samspelar med varandra. Den sociala miljön och den pedagogiska miljön ställer krav på den fysiska miljöns utformning och skapar tillsammans förutsättningar för både undervisning och lärande.

Likvärdig lärmiljö

Det grundläggande kriteriet för likvärdighet enligt forskning är:

Om förskolan ska vara likvärdig ska alla barn ha tillgång till en förskoleverksamhet av hög kvalitet. Kvalitetens kärna ligger i interaktionen mellan förskolepersonal och barn och mellan barn och objekt i förskolans kontext.¹²

¹² En likvärdig förskola för alla barn – innebörder och indikatorer. Vetenskapsrådet (2015)

Den fysiska lärmiljön

”Barnen gör det som rummet säger åt dem att göra.”¹³

Den fysiska miljön i förskolan är allt som är byggt, inne och ute, och som bildar en rumslighet.

Viktiga faktorer för god kvalitet i arbetet med det pedagogiska uppdraget är att förskolans miljöer är inbjudande och innehållsrika och används för att stimulera barnen till olika typer av lek och aktiviteter. Barnen ska få möjligheter till lek och få inspireras och lockas av miljöer som är uppbyggda i syfte av att vara roliga samt entusiastiska till lärande.¹⁴

Vi ser den fysiska lärmiljön som den tredje pedagogen, där lärmiljön är en samarbetspartner i det pedagogiska arbetet som kan påverka det både negativt och positivt.

Den fysiska lärmiljön utgör en grund för barns utbildning och lärande samt för vilken undervisning som kan ske och även för vilka regler och rutiner som kan upprättas. Den fysiska lärmiljön är också avgörande för vilken lek som kan ske och samtidigt en avspeglning av vilka normer och värden verksamheten vilar på.

Vi vet att platser och dess rum och material påverkar människans handlande och mående. Det stora forskningsfältet för detta finns inom miljöpsykologin. Elisabeth Nordin Hultman har studerat detta närmare inom förskola och skola understryker barns handlingsmöjligheter i lärmiljön:

”Barn blir inte på ett speciellt sätt, de blir, på olika sätt i relation till de möjligheter och normer som de olika miljöerna och aktiviteterna utgör.”¹⁵

Christian Eidevald och Agneta Wallander¹⁶ menar att rummet och dess material inbjuder barnen till ett handlande och att detta handlande står i ständig förändring beroende på att barn och barngrupper ständigt förändras. Miljön, dvs rummets utformning, materialet och dess användning, rutiner, regler och dess behöver därför omförhandlas utifrån barnens nyfikenhet och intresse.

¹³ Lenz Taguchi, H & Åberg, A (2005) *Lyssnandets pedagogik – etik och demokrati i pedagogiskt arbete*. Liber

¹⁴ Ur Skolinspektionens kvalitetsgranskningsrapport *Förskolans kvalitet och målluppfyllelse* (2017)

¹⁵ *Pedagogisk miljö och barns subjektskapande*. Nordin-Hultman, E. (2008) Liber

¹⁶ Linder, L (red) (2016) *Pedagogisk miljö i tanke och handling*

Vårt känsloliv och vår inlärningsförmåga påverkas i hög grad av vad vi upplever. Byggnader vi vistas i ger oss upplevelser. Människors verksamhet, kommunikation, sociala samvaro och välbefinnande påverkas av byggnaden som helhet såväl som det enskilda rummets och inredningens utformning. Också utformningen av utemiljön påverkar.¹⁷

Den fysiska miljöns utformning ska ge stöd till barns olika behov vid inläring. Barns möjlighet till utveckling och lärande påverkas av hur tillgänglig förskolans fysiska miljö är och hur den är organiserad, både inom- och utomhus. Fysisk miljö skapar både förutsättningar och hinder för lek och lärande. Hindren kan hämma barns fysiska, kognitiva och sociala utveckling. Utformningen av den fysiska miljön återspeglar också det värde de som vistas där anses ha och hur viktiga olika aktiviteter är. För att förskolans lärmiljö ska bidra till att uppnå skollagens och läroplanens mål behöver den fysiska miljön anpassas över tid. Barngrupper förändras och med det skiftar behoven. Innemiljön behöver ge stöd för den pedagogiska verksamheten, fysisk aktivitet, vila, eftertanke, återställning eller påfyllnad av energi och egen aktivitet eller fri lek. Förskolan behöver ha rum, eller delar av rum, med olika funktioner.¹⁸

Rummets utformning påverkar vad det kan användas till. Kunskapen om det måste finnas med i planeringen av verksamhetens lokaler. I ett rum för lärande ska exempelvis ljudmiljön, den visuella miljön och luftmiljön vara av god kvalitet. Utformningen av den fysiska miljön ska även ge förutsättningar för socialt samspel. Fysisk miljö påverkar barns möjlighet till delaktighet och samvaro. Det ställer krav på en genomtänkt arkitektur av lärmiljöns utformning i fråga om olika rums storlek, färg och form, inredning, öppningar och siktlinjer. Det ställer också krav på kunskap om hur vi använder befintliga lokaler. Innemiljön ska vara utformad så att den är framkomlig, säker och åldersadekvat. Detsamma gäller verksamhetens utemiljö, det vill säga förskolegården. Utomhusvistelse ska ge möjlighet till lek, utveckling och lärande och det ställer krav på utemiljöns utformning. Den behöver vara varierad med olika typer av terräng, planerad miljö och naturmiljö. Utemiljön kan också användas i undervisningen.¹⁹

Barn i förskolan befinner sig i olika miljöer som alla ska ge stöd för lärande och utveckling. Ljus, ljud och rörelser i omgivningen påverkar oss på olika sätt. Vilken miljö var och en behöver varierar, men generellt kan sägas att alla mår bra av att inte bli störda av sin omgivning. En störning kan vara ljud som upplevs som starka eller obehagliga på annat sätt. Det kan vara bländande sol som sticker i ögonen. Det kan vara rörelser som drar uppmärksamheten till sig. Barn kan också påverkas negativt av att det är rörigt runt dem. Tydligt formspråk och tydlig arkitektur underlättar orientering i utbildningsmiljöer. För att nå dit behöver material, färg, form, proportioner, inredning och dagsljusets respektive belysningens egenskaper samordnas. Allt detta bildar sammantaget en ordnad lärmiljö.

¹⁷ SPSM *Värderingsverktyg för tillgänglig utbildning* (2015 rev. 2016). Specialpedagogiska skolmyndigheten

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid.

Möblering och inredning av lokalerna behöver vara funktionell, ergonomiskt korrekt och inbjuda till kommunikation och social interaktion.²⁰

Nyckelord – Tillgänglighet

Begreppet *tillgänglighet* betyder:

- 1.åtkomlig, lätt att nå, nåbar, framkomlig
- 2.disponibel, befintlig, till buds stående, till hands, ledig
- 3.öppen, sällskaplig, social, lättillgänglig, lättsam

Den 1 januari 2015 skärptes diskrimineringslagen och klassar numera bristande tillgänglighet i alla skolformer som diskriminering. Bestämmelserna omfattar både undervisning och lokaler.²¹

Vad menas med en tillgänglig lärmiljö?

Tillgänglighet är ett begrepp som beskriver hur väl en organisation, verksamhet, lokal eller plats fungerar för barn oavsett funktionsförmåga. Tillgänglighet är de förutsättningar som krävs för att alla barn ska kunna vara delaktiga i en inkluderande skolverksamhet.

Att utveckla sin verksamhets tillgänglighet innebär att anpassa den pedagogiska, den fysiska och den sociala miljön i relation till barns lärande. Arbetet ingår i verksamhetens kvalitetsarbete, i det pedagogiska utvecklingsarbetet och som ett stöd för likabehandlingsarbetet.

Lärmiljön ska vara utformad så att alla barn kan inhämta och utveckla kunskaper och värden.²²

Barns rätt till utbildning innebär att utbildningen måste vara tillgänglig i alla sammanhang och under hela dagen. Helhetsperspektivet på barns utveckling och lärande måste kopplas till hela lärmiljön. För att leva upp till rätten till utbildning för alla barn ska förskolor vara tillgängliga utifrån att:

- barn får rätten till en utbildning som är anpassad efter deras förutsättningar och där de får sina behov tillgodosedda.

²⁰ Ibid.

²¹ Ibid.

²² Ibid.

EN PEDAGOGISK IDÉ SOM KOMPASS I DEN FYSISKA LÄRMILJÖN

- barn får möjligheter att vara delaktiga i en gemenskap.
- barn får tillgång till pedagogiska strategier och stödstrukturer, alternativa lärverktyg och andra anpassningar.
- barn får tillgång till rum för lärande som är anpassade utifrån olika förutsättningar och behov, både inne och ute.²³

Förskolan ska anpassa, stimulera och utmana barn i sin utveckling och lärande. Det sker ett lärande hela tiden och verksamheterna bör erbjuda flexibla lek- och lärsituationer med möjlighet till olika gruppkonstellationer och sammansättningar. Att kunna erbjuda olika gruppstorlekar ställer krav på den fysiska miljöns utformning och möjligheterna att möblera. Pedagoger, avdelningar och grupper kan behöva samarbeta för att använda lokalerna gemensamt²⁴. Inkluderande lärmiljö, pedagogik och arbetssätt är viktiga delar inom tillgänglighetsperspektivet.

Tillgänglighet i Vaxholms stads förskolors lärmiljöer

Materialet och dess placering ska vara tillgängligt för barns lek och utforskande.

Tillgänglighet hänger ihop med självständighet och barns perspektiv. Möbler och inredning för barn ska därför i huvudsak vara lågt, i barnens höjd. Pedagogiskt material och leksaker placeras nåbart, synligt och lättåtkomligt för barnen och ska vara genomtänkt för att passa den specifika barngruppen. Vikten av att barn kan nå och ta för sig av material själv kan inte nog understrykas. Den största andelen material som är synligt ska vara tillgängligt för barn med undantag för ett fåtal objekt som eventuellt kan finnas på en otillgänglig nivå av säkerhetsskäl. Det kan ta olika lång tid att "arbeta ner" material till barns nivå men målet är att synligt material ska vara tillgängligt. Det ska finnas ett tydligt utbud av tillgängligt, nåbart material för barnen utifrån läroplanens ämnesområden som finns under avsnitt 2.2 *Utveckling och lärande*. Barnen ska också ges tillgång till variation: att det finns en variation i materialet och i miljön så att det tillgodoser barnens olika behov och intressen.

Tillgänglighet handlar också om begriplighet för ögat. Materialets presentation ska vara överskådligt och tydligt.

Öppen planlösning är att föredra vid utformning av rum. Material och rum ska vara överskådligt och rymma rum i rummen med tydliga passager och medvetna flöden. Rumsavdelare av olika slag kan användas samt mattor för att tydliggöra och avgränsa mötesplatser. Rummen ska vara föränderliga och möbler flexibla och lättflyttade med t.ex. hjul och höj- och sänkbara hyllor (t.ex. Elfa). Den digitala miljön ska också vara tillgänglig för

²³ Ibid.

²⁴ Ibid.

barnen. Barn ska ha tillgång till giftfria, barnanpassade, säkra och trygga material (klämlister, rundade hörn m.m.).

Nyckelord – Estetik

”Barn ska få tillgång till och prova olika kulturella och estetiska uttrycksformer som stimulerar intresset för eget skapande. Estetisk verksamhet är ett redskap i lärandet. Kroppen reagerar på olika sinnesintryck som påverkar vårt intellekt och de känslor som ska bearbetas”²⁵

Begreppet estetik betyder:

1. förnimmelsekunskap,
2. läran om det sköna

Begreppet *estetik* har sitt ursprung i Grekiskan och betyder 'varseblivnings-', 'känsla', 'mening', 'förnimmelse', 'begripande' och 'det uppfattade', 'det förstådda'.

Estetik i den fysiska lärmiljön

Ordet Estetik är ett brett begrepp som kan innefatta många aspekter. Här begränsas ordet till vilken hänsyn vi ska ta i samband med planering, utformning och iscensättande av den fysiska lärmiljön på förskolorna.

Estetik i den fysiska lärmiljön kan delas in i två områden:

1. Den visuella fysiska miljön
2. Den flerdimensionella estetiskt-språkliga lärmiljön som innefattar estetiska uttryckssätt och estetiska lärprocesser

Estetik i den visuella fysiska miljön

Från Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) får vi en klar vägledning hur vi kan planera estetik i den visuella fysiska miljön. SPSM har lång specialpedagogisk kompetens som bygger på forskning. De beskriver den visuella fysiska miljön för förskolan så här:

”Verksamheten arbetar aktivt för en god visuell miljö överallt utifrån alla barns behov. Den visuella miljön är bländfri och belysningen ger färgriktig återgivning. Orienteringsbarheten är hög och kontrastverkan och belysning är anpassad. I lokalerna finns det endast relevant

²⁵ Ibid.

information. Val av inredning, material och kulörer utgör en helhet. Det finns medvetna synintryck och siktlinjer. ”

Estetiken här innefattar medvetna val vad gäller belysning, orientering, information, inredning, material, kulörer, synintryck och siktlinjer för att ge stöd till barnen för deras lärande, utveckling och inflytande. Ljus, färger, material, mönster, ljud och rörelser i miljön påverkar. Möbler och inredning ska vara funktionella och ergonomiska samt inbjuda till kommunikation och social interaktion.

Den grafiska profilen i dokumentation ska vara enhetlig och medveten vad gäller presentationer med lugna och harmoniska färger som bakgrund.

Den visuella miljön består av alla intryck som vi upplever via ögonen. Den påverkar vår möjlighet till koncentration och lärande. Den visuella miljön kan innehålla olika kvaliteter av ljus, kontraster, perspektiv, reflektioner, material, färger, rumsligheter, fasta och rörliga former och tekniska föremål – både inomhus och utomhus. I förskolan bör den visuella stimulansen och intrycken bidra till lärande och kunskapsutveckling. Det betyder att den visuella miljön ska vara så fri från störande stimuli som möjligt, så att informationen som kommuniceras framgår med tydlighet. Barns koncentration kan påverkas negativt av ett rörigt rum med plottrig inredning och många och starka färger. En god visuell miljö ska vara lätt att överblicka och orientera sig i. Det förutsätter samordning och balans mellan rummets form och funktion, materialval, färgsättning och belysning²⁶

I en lärmiljö bör målet vara att få en balans mellan en känslomässigt lugnt utformad miljö och lagom aktivering. En känslomässigt lugn färg i rummet kan bidra till att barn lättare kan koncentrera sig. Uttrycksfulla kulörer kan skapa oro och stress. Intensiva färger och röriga mönster på möbler, textilier, anslagstavlor och dekorationer kan påverka aktivitetsnivå och beteende på ett negativt sätt hos barn som är extra känsliga. Varmare färgtoner ger en avkopplande miljö – men tänk på att rött kan ha en uppstressande effekt. Svart kan av vissa upplevas som ett hål eller avgrund och skapar en osäkerhet som bör undvikas i lärmiljön. Färgstyrkan i rummet är det som har visat sig påverka mest. Svagare färgtoner ger en lugnare miljö och kan vara ett bra val i en matsal. I en lugn och i övrigt balanserad miljö kan starkare färger användas som accenter.

Röriga och intensiva mönster bör väljas med omsorg eftersom vissa barn kan ha svårt att bearbeta och hantera dem. Valet av ytmaterial kan också påverka intrycken, ljusare naturmaterial har ofta en välkomnande och lugnande effekt. Tänk på att strukturen på en yta påverkar vilken ljushetskontrast som återspeglas. I förskolan behövs allmänbelysning, punktbelysning och dagsljus. Dagsljus påverkar barns vakenhet och koncentrationsförmåga²⁷.

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid.

En flerdimensionell estetisk-språklig lärmiljö

Vi vill arrangera en flerdimensionell språklig miljö för barn i alla åldrar. Det betyder att olika estetiska uttryckssätt ska finnas tillgängliga för barnen i den fysiska lärmiljön såsom dans, drama, bild, poesi, musik och media. En språklig lärmiljö bör ha ett multimodalt perspektiv vilket innebär att barn är omgivna av bland annat tecken och symboler som blir en del av deras tidiga språkande och meningsskapande. Multimodalt språkande belyser hur barn skapar mening genom olika teckensystem, som exempelvis ord, gester, blickar, färger, former, bilder, eller materiella resurser. Dessa tankar kan även kopplas till literacitet och benämnas literacitetspraktik.²⁸

Barn har behov av många olika uttryckssätt *"språk"* för att uttrycka sig och för att kunna utveckla identitet, lärande och självständighet. Hela kroppen får ta plats genom musik, ljud, ljus, dans, rörelse, måleri, drama, poesi, lera, konstruktion mm där det verbala språket jämföras med andra former av kommunikation.

Barn behöver uttrycka sin personlighet, utveckla sin identitet, anpassa språk efter vad de vill uttrycka, ge en nyanserad mångfald av uttryck, lära med hela kroppen, förstå sin omvärld och socialisera. Med hjälp av en mångfald estetiska uttryck ger vi barnen den möjligheten.

Estetiska lärprocesser

De estetiska uttrycken ger också en chans för barnen att utveckla hypoteser, kreativa idéer och nytänkande.

Estetiska lärprocesser är ett begrepp som både innefattar förhållningssätt och metod inom utbildning.

- **Förhållningssätt:** vi förhåller oss till kunskap på ett sätt som innebär att vi är öppna för många olika tolkningar av verkligheten. Vi utgår då från att kunskapen skapas i människan tillsammans med andra människor. Ett modernt samhälle kräver kritisk analys av s k "fakta". Estetiska lärprocesser tillför mångfald i kunskapsskapandet.
- **Metod:** vi använder oss av alla tillgängliga estetiska uttryck och "språk" för att gestalta och formulera.

De estetiska lärprocesserna ges kontinuerligt utrymme i den fysiska lärmiljön.

²⁸ Hvit Lindstrand Sara. *Små barns tecken- och meningsskapande i förskola - Multimodalt görande och teknologi*. Jönköpings universitet (2015).

Utformning av en flerdimensionell estetisk-språklig lärmiljö

Den pedagogiska flerdimensionella estetiska-språkliga miljön ska utformas så att barnen ges möjlighet till koncentration och utforskande både enskilt och tillsammans. Där kan fördjupning av de estetiska konstnärliga uttrycken ske då den konstnärliga processen står i fokus. Barnen ges möjlighet att skapa för skapandets egen skull och/eller för att fördjupa sig i den konstnärliga processen eller tekniken. Lärmiljön inbjuder även till estetiska lärprocesser.

Miljön är uppbyggd så att barnen självständigt kan uttrycka sig inom en mångfald estetiska områden. Materialet är inbjudande, tillgängligt, varierat, överblickbart, tydligt ordnat och ger en tillåtande och kreativ inställning för barnen att utforska, utveckla och använda olika estetiska uttryck när de så önskar. Allt material har sin plats så att barnen lätt kan orientera sig och ha inflytande i val av material och uttryck.

För att barnen självständigt ska kunna uttrycka sig innebär det också att t ex material, verktyg, vatten för rengöring ska finnas tillgängligt och i barnets höjd. Media som kamera och lärplattor ska vara synliga och tillgängliga.

Barnens estetiska uttryck ska ge avtryck i den fysiska lärmiljön, dvs de synliggörs i miljön såsom målningar, skulpturer, teckningar, dansvideos, filmer eller som hypoteser i dokumentationer i samband med utforskande i teknik, fysik etc. så att barnen kan följa och utveckla sina olika lärandeprocesser. Presentationen ska vara tydlig och tillgänglig i barnens höjd.

För att de olika estetiska uttryckssätten ska kunna ges plats i miljön krävs en medveten pedagogik där tillåtande och närvarande pedagoger ger barnen en introduktion och möjlighet att undersöka de olika teknikerna samt hur materialet är strukturerat och organiserat i miljön.

Estetiken i den visuella fysiska lärmiljön understödjer estetiken i den flerdimensionella språkliga miljön.

Estetik i Vaxholms stads förskolors lärmiljöer

Rummen ska vara inbjudande och inspirerande, det ska finnas en harmoni och en färgharmon i utformningen som gärna kan ha neutrala färger som bas. Rummen bör ha gott ljusinsläpp och vara akustikvänliga. Syftet med rummets inredning och materialets placering är att väcka nyfikenhet, locka och utmana barnen till lek, utforskande och lustfyllt lärande. Rummet ska förmedla en känsla av begriplighet för barnen och därför är ordning och reda och tydlighet avgörande. Rummen ska vara välstrukturerade i sin utformning och genomtänkta i sin helhet och flöden, passager och placering ska hjälpa barnen att visa vägen.

Nyckelord – Mötesplatser

*”Likvärdiga förutsättningar att lära ska uppnås i en miljö som stärker självkänslan och där barnet upplever delaktighet och gemenskap med andra”.*²⁹

Ordet mötesplats rymmer *möte*, som anger ett möte mellan två eller fler människor samt *plats* som anger en position. Mötesplats kan vara en konkret, bestämd plats som syftar till möten mellan två eller fler personer men skulle även kunna vara en mer abstrakt plats som en digital mötesplats eller en mötesplats i tanken. I detta sammanhang avses en mötesplats som en konkret, bestämd plats. En specifik och planerad plats eller en oväntad plats där möten är tänkta att ske eller sker mellan barn och/eller barn och pedagoger.

En specifik och planerad mötesplats

Pedagoger iscensätter en mötesplats utifrån en idé om en eventuell lockande mötesplats för barn.

En oväntad mötesplats

Barnen iscensätter en för vuxna mer eller mindre oväntad mötesplats. T.ex. en vattenpöl eller en bygg och konstruktionsplats som barnen själva transformerar³⁰ till affär.

Att stödja den sociala miljön i den fysiska lärmiljön

Barn och ungas utbildning ska genomsyras av en demokratisk gemenskap, där alla barn och elever ges möjlighet att vara delaktiga och utvecklas i en tillgänglig miljö. Olikheter ska ses som en tillgång och alla barn och har samma rättigheter. Social tillgänglighet handlar främst om att få tillträde till förskolans aktiviteter. Det görs genom:

- tillgängliga aktiviteter och lekar
- tillgängliga arenor/mötesplatser
- tillgängliga ramar och regler för hur det ska fungera i gruppen
- att innehållet i det som kommuniceras tillgängliggörs
- att väcka nyfikenhet och skapa tillfällen för att förstå varandras perspektiv eller få stöd att förstå sociala sammanhang³¹

²⁹ Ibid.

³⁰ Förvandlar

³¹ Värderingsverktyg för tillgänglig utbildning 2015 rev. 2016. Specialpedagogiska skolmyndigheten

Motivationen för lärande höjs om barnet befinner sig i en bra social situation. Att känna gemenskap och att ingå i ett sammanhang är viktigt för alla barn. Att möta andra i lek, lärande eller i gemensamma upplevelser kan ge nya perspektiv och erfarenheter. Barn utvecklas genom att lära tillsammans och umgås i en gemenskap. Det är genom andra som vi också får syn på oss själva. Här finns en stark koppling till artikel 6 i Barnkonventionen om barns rätt till utveckling. Barn har inte bara rätt till fysisk utveckling utan också psykisk och social utveckling. Från barnens perspektiv är det inte nyttoaspekten som är den viktigaste. Det är viljan att träffas, ha roligt och utbyta erfarenheter med andra som är drivkraften. Det gäller såväl i kamratgemenskapen ute på förskolegården, som i det gemensamma lärandet i verksamheten.³²

Interaktion innebär samverkan, samspel eller ömsesidig påverkan mellan människor och grupper av människor och sker i alla former av lärmiljöer. I förskolan ska barn få möjlighet att utveckla sin förmåga att fungera enskilt och i grupp, att hantera konflikter, förstå rättigheter och skyldigheter samt att ta ansvar för gemensamma regler i lek-, lär- och rutinsituationer.³³

Mötesplatser i Vaxholms stads förskolors lärmiljöer

Alla rum rymmer olika slags mötesplatser eftersom förskolan är en plats för barn att möta andra barn i och för att möta olikheter. Rummen ska delas in i olika genomtänkta mötesplatser för lek, utforskande och undersökande. Mötesplatserna bör kontinuerligt undersökas av de vuxna utifrån barns görande och möten. Pedagogerna ska skapa olika mötesplatser utifrån varje unik barngrupp. Pedagogerna bör i sitt undersökande och dokumenterande ta reda på vad de olika mötesplatserna signalerar till individer och grupper, vilka möten som sker mellan barn, mellan barn och material samt mellan barn och pedagoger och vilken inverkan dessa möten verkar ha på utveckling och lärande.

Mötesplatserna ska vara flera med olika typer av material, föränderliga och ha olika storlekar. Det ska finnas mötesplatser för att mötas många och för att mötas få. Mattor, möbler och material bör användas för att tydliggöra för ögat vart de olika mötesplatserna börjar och slutar. Vuxna behöver ha god översikt över varje mötesplats. En avdelning kan bestå av många olika mötesplatser med många vägar ut och in och med material som kan få färdas emellan de olika platserna.

³² Ibid.

³³ Ibid.

Nyckelord - Utforskande

*"En annan grundläggande faktor för att uppleva meningsfullhet och vara motiverad är att vara delaktig och kunna påverka och hantera situationen. Engagemang, samhandling och autonomi är delaktighetsaspekter som påverkar varandra positivt"*³⁴

Ordet utforska betyder:

undersöka, ta reda på, försöka reda ut, utreda, kartlägga, granska, pröva, rekognoscera, spana, speja

Verksamheten arbetar aktivt för att erbjuda en trygg plats där barn vågar utforska och vara kunskapssökare. Verksamheten erbjuder alla barn olika sätt att lära och olika lärsituationer, både individuellt och i grupp. Verksamheten uppmuntrar till olika uttrycksformer och erbjuder stöd i alla aktiviteter.³⁵

I förskolan är lärverktyg allt pedagogiskt material, från leksaker till specifikt framtaget material. Att forma, konstruera och använda material och teknik utifrån barnens behov ger dem möjlighet att utveckla olika uttrycksformer som främjar utveckling och lärande i förskolan.³⁶

Utforskande i Vaxholms stads förskolors lärmiljöer

Ett utforskande material är ett material där det inte finns några rätt eller fel. Man ska inte veta vad det ska bli. Det är ett informellt och obestämt material, föränderligt och påbyggbart som kan användas om och om igen! Materialet ska i hög grad vara autentiskt och äkta och tala till barns nyfikenhet, "kom och prova"! Barn ska i vardagen av egen nyfikenhet ges tillgång till att experimentera och uppleva med alla sinnen (smaka, känna, se, höra och lukta). Lärmiljön ska vara tillåtande och det ska vara möjligt att öva och pröva, kombinera och variera. Oförutsägbarhet är viktigt i valet av material och innebär bland annat att överväga valet av material som är självrättande. Detta inkluderar även digitala medier och valet av t.ex. appar och spel. Digitala medier ska liksom den fysiska lärmiljön och dess material ha fokus på undersökande och utforskande. Vi tror att utforskningsbara material gör att barnen får tillit till sin egen förmåga.

Frekvent introduktion av mötesplatser, material och även av digitala rum och verktyg är av högsta vikt. Introduktion kan ta mellan 6-8 månader beroende av barngrupp samt

³⁴ Ibid.

³⁵ Värderingsverktyg för tillgänglig utbildning 2015 rev. 2016. Specialpedagogiska skolmyndigheten

³⁶ Ibid.

exempelvis ålder på barnen. Utforskande hänger samman med delaktighet- möjlighet att barnen får vara med och påverka både stora och små beslut i lärmiljön. Detta kan göras med hjälp av observationer av hur barnen använder material och rum och/eller i samtal med barn.

Materialet ska vara i förändring och möjligt att anpassas till pågående processer/projektarbete.

Den fysiska lärmiljön behöver vara levande, lockande och signalstark och bestå av olika material som kan förnyas vartefter. En variation och mångfald i materialet med t.ex. olika material för skapande ska locka barnen till positiva möten som inbjuder till gemensamt utforskande och lek.

En utforskningsbar lärandemiljö innehåller mötesplatser där barn får prova på och experimentera. Till exempel genom att bygga, skapa och konstruera med olika tekniker och material. Barnen upplever och lär sig med kroppen och genom sinnen. Förhållningssättet som krävs av en pedagog i en utforskningsbar miljö är att resultatet inte är det viktigaste utan processerna i lärandet. Det kräver medforskande och engagerade pedagoger.

Utforskningsbart material kräver ytor som tillåter en varierad och föränderlig miljö med möbler som går att flytta. Ytor som går att "dokumentera och att inspirera på" samt ytor för laborerande aktiviteter. Det kräver material och möbler i barns höjd. Ett utforskningsbart rum inbjuder till sensoriska upplevelser, till att undersöka många saker, på många olika sätt. Alla sinnen ska vara delaktiga och materialet ska locka till lärande på flera olika sätt.

**VAXHOLMS
STAD**

Styrdokument
2017-03-15

Tack!

Ett stort tack till all personal i Vaxholms stads förskolor som mellan 2013 och 2016 arbetat fram detta material.

Ett särskilt tack riktas till förskollärarnätverket som bidragit med kloka tankar och fördjupat sig i begrepp och formuleringar.

Egna noteringar

VÅRA NYCKELORD:

Tillgänglighet

Estetik

Mötesplatser

Utforskande

**VAXHOLMS
STAD**

